



NOVA
UNIVERZA

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

Ustanovitev povojnih sodišč v Sloveniji ter zaplembe cerkvenega premoženja v sodnih procesih proti duhovnikom po letu 1945

Darko Ščavničar

Article information:

To cite this document:

Ščavničar, D. (2010). Ustanovitev povojnih sodišč v Sloveniji ter zaplembe cerkvenega premoženja v sodnih procesih proti duhovnikom po letu 1945, Dignitas, št. 47/48, str. 116-128.

Permanent link to this document:

<https://doi.org/10.31601/dgnt/47/48-6>

Created on: 16. 06. 2019

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.



© Nova univerza, 2018



NOVA
UNIVERZA

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE



NOVA
UNIVERZA

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA



NOVA
UNIVERZA

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

Ustanovitev povojnih sodišč v Sloveniji ter zaplembe cerkvenega premoženja v sodnih procesih proti duhovnikom po letu 1945 v Lavantinski škofiji

mag. Darko Ščavničar¹

1. Uvod

Predmet članka je prikaz nastanka povojnih sodišč na Slovenskem ter izvedba zaplemb cerkvenega premoženja v sodnih procesih proti duhovnikom na področju Lavantinske škofije po letu 1945.¹ Slovenski duhovniki so se že med okupacijo v drugi svetovni vojni srečali z aretacijami, taborišči ter izselitvami. Še posebej so to občutili duhovniki takratne Lavantinske škofije s sedežem v Mariboru, ki je bila v nemškem okupacijskem območju. Nemški okupator se je na zasedbo, posebej še na predstavnike Rimokatoliške Cerkve (dalje Cerkve) na zasedenem ozemlju, temeljito pripravil. Hitler je tako že pred samim napadom na Jugoslavijo za Štajersko in Gorenjsko določil okupacijski sistem civilne uprave na čelu s šefom², ki je imel nalogo priključiti okupacijski deželi k nemškemu rajhu. Okupator je bil seznanjen, da je bila Cerkev na Štajerskem edini zastopnik izobraženstva in boja za slovenske pravice. Zaradi teh zgodovinskih dejstev je pripravil povračilne ukrepe, med katerimi so bili tudi ponemčevanje, izgoni duhovnikov in ostalih izobražencev ter delovna taborišča. Cerkevno življenje je urejal niz sprejetih odredb. Med uredbami, ki so najbolj ohromile delo Cerkve, so bile: uredba o uporabi jezika pri cerkvenih opravilih, s katero je bila slovenščina dokončno prepovedana; uredba o pobiranju davkov po verskih skupnostih na Spodnjem Štajerskem in uredba o uvedbi državnih matičnih

¹ Avtor mag. Darko Ščavničar v tem članku objavlja izsledke raziskave, ki je bila opravljena na podlagi odobrene dispozicije doktorske disertacije z naslovom: »Odvzem cerkvenega premoženja na slovenskem po letu 1945« z dne 22. 10. 2009.

² Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko je bil dr. Siegfried Uiberreither, ki je prevzel svoje posle v Mariboru 14. aprila 1941.

uradov in civilnih porok, s katero so cerkvene matične knjige izgubile uradno veljavo.³

Kljub razpetosti med cerkvenimi predpisi, okupatorjevo oblastjo in Osvobodilno fronto (OF) se duhovniki niso vdali. V zvezi z nastalim položajem je takratni lavantinski škof dr. Ivan Jožef Tomažič poudaril: »*Oblast je od boga, zato jo je treba spoštovati, čeprav je okupatorska in zganja nad prebivalstvom teror.*«⁴

V takšnih razmerah je duhovščina na Slovenskem dočakala konec druge svetovne vojne. Cerkev je ob koncu vojne pričakovala, da bo lahko nadaljevala z delom pred vojno. Vendar se je Cerkev v svojih predvidevanjih zmotila. Medvojno delovanje Cerkve, še posebno v Ljubljanski škofiji, je postalo sinonim za vse, kar je bilo za takratno družbo škodljivo. S tem se je ideološko sovražstvo samo še poglobljalo.⁵

KPJ je bila nosilec novega državnega sistema in družbene ureditve, ki je imela vso pravico odločati o razvoju države na vseh področjih. Za doseganje zastavljenih ciljev in smeri razvoja je uporabljala tudi javne množične organizacije, državni aparat in zakonodajo.⁶ Tedanja oblast je Cerkev štela za glavnega ideološkega nasprotnika, ki si ga ni mogla podrediti. Proti njej je bilo usmerjenih veliko političnih, ideoloških, administrativnih in sodnih ukrepov, tudi zaplemb premoženja.⁷ Za komunistično oblast je bila vera znamenje reakcionarne preteklosti. Iz teh razlogov je tedanja oblast oz. Partija proti Cerkvi nastopila z vsemi sredstvi. Pod krinko *ločitve cerkve in države* je hotela predvsem katoliško Cerkev in njene pripadnike izločiti iz javnega življenja. Tako je s pomočjo oblastnega aparata izvajala različne vrste pritiskov, pri čemer je uporabljala tudi sodišča.⁸

2. Nastanek povojnih sodišč

Povojna sodišča so nastala na osnovi razvoja organov ljudske oblasti. Pomembno vlogo pri razvoju medvojnega sodstva je imel Odlok slovenskega narodnoosvobodilnega odbora o zaščiti slo-

³ Rybář, Nacistični ukrepi zoper duhovščino lavantinske škofije 1941–1945, 1978, str. 44–102.

⁴ Pangerl v: Zgodovina cerkve na Slovenskem, 1991, str. 235–251.

⁵ Juhant v: Zgodovina cerkve na Slovenskem, 1991, str. 195–234.

⁶ Repe, Partijska in izvenpartijska opozicija, 1990, str. 11–19. Črna knjiga komunizma, Zločini, teror in zatiranje (več avtorjev), 1999.

⁷ Juhant, Zgodovina cerkve na Slovenskem, str. 195–234.

⁸ Mikola, Sodni procesi na Celjskem 1944–1951, 1995, str. 173.

venskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitve in Pravilnik za organizacijo, poslovanje in postopek brigadnih in odrednih vojaških sodišč z dne 5. 8. 1943.⁹

Med vojno so delovala vojaška sodišča, in sicer že pred sprejetjem Uredbe o vojaških sodiščih (UVS) 24. maja 1944.¹⁰ S sprejetjem UVS so bila ukinjena odredna in brigadna vojaška sodišča ter ostali predpisi o vojaškem kazenskem sodstvu, ki so veljali do tedaj. Kljub temu so vojaška sodišča sodila tudi po koncu vojne, in sicer tako v civilnih kot tudi v vojaških zadevah.¹¹ Delovala naj bi do vzpostavitve civilnih sodišč oziroma »do dovršitve masovnega sojenja vojnih zločincev in narodnih sovražnikov«, s katerimi bi po hitrem postopku realizirali direktivo vrhovnega političnega vodstva.¹² Vojaška sodišča so delovala do jeseni 1945, ko je bil sprejet Zakon o ureditvi in pristojnosti vojaških sodišč v jugoslovanski vojski.¹³

V zvezi z UVS je Ustavno sodišče Republike Slovenije (US) 1. aprila 1994 odločilo, da so v nasprotju z Ustavo Republike Slovenije (RS) vsi tisti elementi določb UVS »ki so bili že v času nastanka in uporabe uredbe v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli«. US je v izdani odločbi UVS očitalo premajhno določnost kaznivih dejanj.¹⁴ Predvsem se je to nanašalo na 13. in 14. člen UVS, na podlagi katerih je bilo izrečenih največ sodb. Naslednji očitek US je bil, da UVS ni bila uradno objavljena, kljub temu, da sta v tistem času izhajala tako Uradni list DFJ in Uradni list SNOS. UVS je bila sicer objavljena, vendar v internem glasilu Vestnik, ki je bil službeno glasilo Glavnega štaba NOV in POS. Prav tako je US očitalo, da je UVS izdal nepristojni organ, in sicer vrhovni komandant NOV in POJ, Tito. Za sprejetje UVS je bil pristojen Avnoj oz. v času med dvema zasedanjema njegovo Predsedstvo. Ta napaka je bila odpravljena s sprejetjem dveh zakonov. Prvi je bil Zakon o ureditvi in pristojnosti vojaških sodišč v jugoslovanski vojski, ki je začel veljati 31. avgusta 1945 in je v 35. členu določal, da s tem dnem prenehajo veljati tiste določbe UVS, ki so urejale ustroj in pristojnost vojaških sodišč. Drugi pa je bil

⁹ Ferenc, *Dies irae: četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943*, 2002, str. 407–409.

¹⁰ Mikola, *Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943–1952*, 1999, str. 85. Čoh v: ČZN, 1–2/2003, str. 109–127.

¹¹ Čoh, *Ozadje kazenskih sodnih procesov 1945–1952 v Mariboru in Ptujju*, 2001, str. 9–18.

¹² Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*, 1992, str. 261.

¹³ Ur. l. DFJ, št. 65/45.

¹⁴ V kazenskem pravu ne gre za obdolžitev ali obtožbo osebnosti, ampak za obdolžitev kaznivega dejanja. OdlUS III, 33, Ur. l. RS, št. 23/94, (U-I-6/93) – Javni tožilec RS, str. 136.

Zakon o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo (ZKLD), ki je začel veljati 1. septembra 1945 in je v 20. členu določal, da z njegovo uveljavitvijo prenehajo veljati zakonski predpisi, ki nasprotujejo njegovim določbam.¹⁵

S sprejetjem omenjenih zakonov je začasna narodna skupščina po mnenju US sanirala razmere za nazaj in potrdila UVS kot do tedaj veljaven predpis.¹⁶ UVS je pomenila začetek tajne zakonodaje v nekdanji Jugoslaviji in je obstajala vzporedno z javno objavljenimi predpisi ves čas med vladavino enopartijskega monopolnega sistema oblasti, je v pritrtilnem ločenem mnenju zapisal tedanji ustavni sodnik dr. Lovro Šturm, ki sta se mu pridružila dr. Peter Jambrek in dr. Jože Jerovšek.¹⁷

Poleti 1945 je poleg vojaških sodišč delovalo tudi Sodišče narodne časti (SNČ), ki je prav tako izrekalo kazen zaplembe premoženja. Ustanovljeno je bilo z nalogo soditi sodelavcem in simpatizerjem okupatorjev oz. vsem tistim, ki naj bi s svojimi dejanji prekršili narodno čast. Direktiva o ustanovitvi SNČ je bila sprejeta 7. marca 1945 na seji CK KPS.¹⁸ Realizirana je bila s sprejetjem Zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast (ZSNČ), ki ga je sprejelo Predsedstvo SNOS 5. junija 1945.¹⁹ Za Slovenijo je bilo ustanovljeno eno SNČ, ki je imelo sedež v Ljubljani, senati sodišča pa so zasedali v Ljubljani, Mariboru, Kranju, Novem Mestu, Celju, Ptujju in Murski Soboti.²⁰

ZSNČ je kot kazniva določil tudi *»vsa namerno izvršena dejanja, ki jih sicer ni mogoče označiti za veleizdajo ali za pomoč okupatorju pri izvrševanju vojnih zločinov, ki pa so škodila ali bi utegnila škodovati ugledu in časti slovenskega naroda in njegovi odpornosti.«*²¹

To so bila naslednja dejanja:

- politično, gospodarsko, propagandno, kulturno, pravno in upravno sodelovanje z okupatorji,
- prijateljski stiki s pripadniki okupatorske vojske,
- sodelovanje z okupatorjem, ki je pripomoglo h kapitulaciji stare Jugoslavije.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Prav tam. Pritrdilno ločeno mnenje sodnika dr. Šturma, ki se mu pridružujeta sodnika dr. Jambrek in dr. Jerovšek.

¹⁸ Čoh, Ozadje kazenskih sodnih procesov 1945–1952 v Mariboru in Ptujju, 2001, str. 19.

¹⁹ Ur. l. SNOS in NVS, 7/1945.

²⁰ Čoh, Ozadje kazenskih sodnih procesov 1945–1952 v Mariboru in Ptujju, 2001, str. 20.

²¹ Ur. l. SNOS in NVS, 7/1945.

Za vsa navedena dejanja je SNČ lahko izreklo naslednje kazni:

- izgubo narodne časti,
- lahko ali težko prisilno delo,
- delno ali popolno zaplembo imetja v korist države.

Zakon je določal, da izguba narodne časti pomeni izgubo vseh državljanskih in političnih pravic ter izključitev iz javnega življenja. To je bila redna oziroma glavna kazen, ob kateri je sodišče lahko dodalo drugo, tretjo ali pa celo obe kazni. Kazen izgube narodne časti je bila lahko izrečena za določen čas ali trajno. Kazen prisilnega dela je bila lahko izrečena največ za dobo desetih let, razen v primeru, ko je bilo kaznivo dejanje opredeljeno kot vojni zločin²². Zaplenjeno premoženje je postalo državna last, natančneje fonda Komisije za upravo narodne premoženja (KUNI) pri ministrstvu za industrijo Narodne vlade Slovenije.²³

Pred vojaškimi sodišči in SNČ je bilo izvedenih veliko procesov. Nekateri posamezniki so bili obsojeni pred obema sodiščema. Posledice teh procesov so bile usmrtitve, izguba državljanskih pravic, denarne kazni ter veliko zaplenjenega premoženja.²⁴

Vodstvo KPJ se je zavedalo, da je potrebno pred ukinitvijo SNČ še marsikaj postoriti. Naloga so bile razvidne iz ukaza, ki ga je 25. junija 1945 Edvard Kardelj, tedanji podpredsednik beograjske vlade, poslal Borisu Kidriču, tedanjemu predsedniku Slovenske vlade: *»Najkasneje v teku treh tednov bodo razpuščena sodišča nacionalne časti, vojna sodišča bodo sodila samo vojnim osebam, vse druge bodo prevzela redna sodišča. Proglašena bo nova amnestija. Nimate torej nobenega razloga biti tako počasni v čiščenju kot doslej.«*²⁵

Temelji za delovanje rednih sodišč so bili postavljeni že med vojno. Tako je Predsedstvo SNOS-a začelo urejati civilno sodstvo na osvobojenih ozemljih Slovenije že v letu 1944, ko je izdalo Odlok o začasni ureditvi narodnih sodišč in o narodnih sodnikih.²⁶ V času izvajanja volitev v NOO, ki so potekale poleti 1945 na podlagi posebnega Pravilnika²⁷, je Začasna ljudska skupščina DFJ 26. av-

²² Kazniva dejanja, opredeljena kot vojni zločin, so sodila vojaška sodišča po UVS.

²³ Ur. l. DFJ, 40/1945. Več o tem glej ARS, AS 1199 komisija za upravno.

²⁴ Več o sodnih procesih pred SNČ glej Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*, str. 275–278. Mikola, *Sodni procesi na Celjskem 1944–1951*, str. 92–94. Čoh, *»V imenu slovenskega naroda: krivi!«*, 1998.

²⁵ Edvard Kardelj, *Ameriška domovina*, št. 22/2005, str. 12–13.

²⁶ Ur. l. SNOS, 4/1944.

²⁷ Pravilnik za poslovanje okrožnih, okrajnih in krajevnih volilnih komisij za volitve krajevnih narodnoosvobodilnih odborov in odposlancev v okrajne narodnoosvobodilne skupščine, Ur. l. SNOS, 1/1944.

gusta 1945 sprejela Zakon o ureditvi narodnih sodišč.²⁸

Na osnovi sprejetega Zakona o ureditvi narodnih sodišč, Odloka o začasni ureditvi narodnih sodišč in nove upravne razdelitve Slovenije po koncu vojne je bilo z Uredbo o ustanovitvi narodnih in likvidaciji dosedanjih sodišč v Sloveniji z dne 21. septembra 1945 določeno dokončno število sodišč. Po tej uredbi so bila poleg Vrhovnega sodišča v Ljubljani ustanovljena še 4 okrožna in 25 okrajnih sodišč.²⁹

Tako so bili septembra 1945 izpolnjeni vsi pogoji za začetek delovanja rednih sodišč v Sloveniji.³⁰ V letu 1945 so sodišča sodila in izrekala kazni na podlagi Zakona o zatiranju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže (zakon sicer še ni določal nedovoljene trgovine kot kaznivo dejanje, kar pa je bilo spremenjeno z zakonom iz leta 1946)³¹, Zakona o prepovedi izzivanja narodnega, rasnega (plemenskega) in verskega sovraštva in razprtij³² in Zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo.³³ V letu 1946 pa so sodišča sodila in izrekala kazni še na osnovi Zakona o varstvu splošnega ljudskega premoženja in premoženja pod upravo države³⁴ in Zakona o odvzemu državljanstva oficirjem in podoficirjem bivše jugoslovanske vojske, ki se nočejo vrniti v domovino, pripadnikom okupatorskih vojaških formacij, ki so pobegnili v inozemstvo, ter osebam, ki so pobegnile v inozemstvo po osvoboditvi.³⁵ Vsi navedeni zakoni so bili zveznega značaja, in zaplembo premoženja so kot stransko kazen obsojencem izrekala predvsem civilna sodišča.

Sodišča so ob izrekanju kazni upoštevala tudi Zakon o vrstah kazni z dne 10. julija 1945³⁶ ter Zakon o zaplembi premoženja in o izvrševanju zaplembe³⁷, ki je bil v veljavi do sprejetja Zakona o izvršitvi kazni, varnostnih ukrepov in vzgojnih poboljševalnih ukrepov³⁸ ter kazenskega zakonika FLRJ, ki je bil sprejet februarja 1951.³⁹

²⁸ Ur. l. DFJ, 67/1945.

²⁹ Ur. l. SNOS in NVS, 37/1945.

³⁰ Več o tem glej Ferjančič, Šturm, Brezpravje – slovensko pravosodje po letu 1945, Nova revija, 1998.

³¹ Ur. l. DFJ, 26/1945.

³² Ur. l. DFJ, 36/1945.

³³ Ur. l. DFJ, 40/1945 in Ur. l. FLRJ, 59/1946.

³⁴ Ur. l. FLRJ, 86/1946.

³⁵ Ur. l. DFJ, 86/1946.

³⁶ V zakonu o vrstah kazni je bila kazen zaplembe premoženja predpisana kot glavna kazen in se je obvezno izrekala kot glavna ali stranska kazen (2. člen).

³⁷ Ur. l. DFJ, 66/1945 in Ur. l. FLRJ, 61/1946.

³⁸ Ur. l. FLRJ, 47/1951.

³⁹ Splošni del kazenskega zakonika je bil sprejet decembra 1947 (Ur. l. FLRJ, 106/1947), celoten kazen-

To so samo najpomembnejši zakonski predpisi, na podlagi katerih so se tako med vojno kot po vojni izrekale kazni zaplembe premoženja tako v Sloveniji kot tudi v drugih jugoslovanskih republikah.⁴⁰

O delu sodišč, njihovi ureditvi in pristojnostih je odločalo tudi US v postopku za oceno ustavnosti, začetem na zahtevo generalnega državnega tožilca, na seji dne 30. septembra 1998. Odločilo je, da povojna sodišča niso bila samostojna, neodvisna in nepristranska oblast. Bila so orodje za izvajanje revolucije, »*bič v rokah ljudstva*«, »*učinkovito sredstvo za uničenje ljudskih škodljivcev*«, »*borbeni organ za preganjanje razrednega sovražnika*«, in kot taka podrejena upravnemu aparatu in monopolni komunistični partiji.⁴¹ Vsi inscenirani procesi po mnenju dr. Ljuba Sirca niso bili nič drugega kot »*bolj formalizirano ubijanje*«. ⁴²

Duhovniki so bili večinoma obsojeni po ZKLD, zato nekoliko podrobneje predstavljamo določila tega zakona. ZKLD je bil naperjen proti dejanskim in domnevnim političnim nasprotnikom nove države in družbene ureditve, ki se je zgledoval po kazenskem zakoniku

Ruske Sovjetske Federalne Socialistične Republike iz leta 1926.⁴³ Da je šlo pri sodnih procesih, v katerih so obtoženim sodili na osnovi ZKLD in Zakona o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže, za politične sodne procese, dokazuje že dejstvo, da so obsojence v njih obravnavali kot politične nasprotnike tedanje oblasti in jih označevali npr. za razredne sovražnike, kulake, kapitalistične elemente in podobno.⁴⁴

Po 2. členu ZKLD je bilo kaznivo »*vsako dejanje, ki meri na to, da bi se z nasiljem odpravila ali ogrozila obstoječa državna ureditev demokratske federativne Jugoslavije ali se ogrozile njena zunanja varnost ali pa temeljne demokratske, politične, narodnostne in gospodarske pridobitve osvobodilne vojne: federativna ureditev države, enakopravnost in bratstvo jugoslovanskih narodov ter ljudska oblast.*«⁴⁵

ski zakonik pa februarja 1951 (Ur. l. FLRJ, 13/1951). Več o tem glej v: Sever, Ljudski pravnik, št. 4/1948, str. 149–162.

⁴⁰ Več o predpisih o zaplembah glej Mikola, Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943–1952, 1999, str. 17–18.

⁴¹ Več o tem glej OdlUS V, 174, Ur. l. RS, št. 1/97, (U-I-107/96) – Rimskokatoliška škofija Maribor in drugi, str. 522–523.

⁴² Sirc, Resnična borba za svobodo – Množično ubijanje – čast ali sramota za Slovence, 1995, str. 19.

⁴³ avcon, , ČZDO Komunist, 1990, str. 119.

⁴⁴ Mikola, Sodni procesi na Celjskem 1944–1951, str. 104.

⁴⁵ Ur. l. DFJ, 66/1945.

V 3. členu ZKLD so bila določena naslednja dejanja:

1. vsa dejanja v zvezi z rušenjem vrhovnih organov državne oblasti,
2. vsa dejanja, s katerimi se prizadene škoda vojski, njeni obrambni sposobnosti, in gospodarstvu,
3. vojno zločinstvo,
4. organiziranje in sodelovanje v okupatorskih formacijah med vojno,
5. sodelovanje v sovražnikovi vojski med vojno,
6. politično sodelovanje s sovražnikom med vojno,
7. organiziranje in sodelovanje v oboroženem uporu,
8. organiziranje in delovanje sovražnih skupin,
9. podpihovanje in ščuvanje tuje države zoper DFJ,
10. vohunsko delovanje,
11. izvajanje sabotaž na vojaških in obrambnih objektih med vojno,
12. vojaški in politični umor,
13. izvajanje vseh vrst diverzij,
14. pomoč storilcem kaznivih dejanj zoper narod in državo.⁴⁶

Kazniva dejanja so bila opredeljena tako, da so lahko v njihov okvir uvrstili vsakršna dejanja in ravnanja, za katera je tedanja oblast menila, da so potrebna obsodbe. Tako je bilo kaznivo dejanje vojnega zločinstva iz 3. točke 3. člena ZKLD določeno tako široko, da se je vsebina omenjene točke lahko uporabila za kakršnokoli sodelovanje z okupatorjem, kljub temu, da sta bili za sodelovanje z okupatorjem namenjeni 4. in 5. točka 3. člena ZKLD. Po 9. členu ZKLD je bilo veliko duhovnikov obsojenih na kazen prisilnega dela, ki je ponavadi trajalo več kot eno leto. Omenjeni člen je bil predhodnik poznejšega člena, ki je opredeljeval kaznivo dejanje sovražne propagande. Vsebina člena pojasnjuje, da propaganda ali agitacija vsebujeta poziv »na nasilno zrušenje obstoječe državne ureditve, se kaznujeta z odvzemom prostosti s prisilnim delom najmanj enega leta«.⁴⁷

Sodišča so omenjenim razrednim sovražnikom⁴⁸ že za najmanjša kazniva dejanja izrekala najostrejšo kazni, na primer več let odvzema prostosti, zaplembe premoženja in celo smrtne kazni.

⁴⁶ Ur. l. DFJ, 66/1945 in Ur. l. FLRJ, 59/1946.

⁴⁷ Vodušek, *Procesi proti duhovnikom v mariborski škofiji, 1945–1955*, 1994, str. 27–28.

⁴⁸ Za razredne sovražnike so veljali industrialci, trgovci, obrtniki, kmeti, duhovniki in celo delavci. Na splošno pa vsi, ki se niso strinjali z oblastjo oziroma so ji na kakršenkoli način nasprotovali.

Pripadnikom vladajočih struktur (partijcem) pa so sodišča tudi za najhujša kazniva dejanja (umore) izrekala izredno mile kazni. Mikola navaja primer odposlanca Ljudske skupščine LRS in ravnatelja preboldske Tekstilne tovarne Rudolfa Hribarja, ki ga je Okrožno sodišče v Celju avgusta 1949 zaradi umora obsodilo na eno leto odvzema prostosti.⁴⁹

O ZKLD je odločalo tudi US. US je v postopku, začetem na zahtevo generalnega državnega tožilca, na seji dne 22. oktobra 1998 odločilo, da določbe ZKLD niso bile v neskladju s splošnimi pravnimi načeli, ki so jih v času njihove uveljavitve priznavali civilizirani narodi.⁵⁰

Proti sprejeti odločitvi US je glasoval sodnik dr. Šturm. V svojem odklonilnem mnenju je navedel razloge, zaradi katerih so bile določbe v času nastanka in uporabe ZKLD v neskladju s splošnimi pravnimi načeli, ki so jih v času njihove uveljavitve priznavali civilizirani narodi, kolikor so zaradi svoje nedoločnosti predstavljale podlago za arbitrarno uporabo zakona. Njegovo stališče je bilo, da bi bila njihova uporaba v današnjih sodnih postopkih v neskladju z Ustavo RS.⁵¹

Po osamosvojitvi Slovenije je slovenski parlament sprejel nekaj zakonov, ki zagotavljajo sodno rehabilitacijo oziroma delno popravilo krivic. To je omogočeno z Zakonom o kazenskem postopku Republike Slovenije iz leta 1994.⁵² V zakonu sta določeni dve izredni pravni sredstvi, s katerima je mogoče izpodbijati pravnomočne sodbe. To sta zahteva za obnovo kazenskega postopka in zahteva za varstvo zakonitosti. S sprejetjem Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o kazenskem postopku⁵³ v letu 2005 pa je tudi registriranim verskim skupnostim omogočeno vložiti zahtevo za varstvo zakonitosti, če gre za njene duhovnike oziroma redovnike. Rehabilitacija oz. zahteva za revizijo postopka je omogočena tudi na podlagi Zakona o popravi krivic iz leta 1996.⁵⁴

Do sredine leta 2009 je bilo s strani Pravne službe Nadškofije Maribor vloženi 46 zahtev za varstvo zakonitosti – rehabilitacijo duhovnikov, redovnikov in redovnic. Do konca oktobra 2008 je re-

⁴⁹ Mikola, Sodni procesi na Celjskem 1944–1951, 1995, str. 107–108. Zgodovinski arhiv Celje (dalje ZAC), Okrožno sodišče Celje, šk. 318, K 368/49.

⁵⁰ OdlUS VII, 195, Ur. l. RS, št. 76/98, (U-I-247/96) – Generalni državni tožilec, str. 545–546.

⁵¹ Prav tam. Odklonilno ločeno mnenje dr. Šturma.

⁵² Ur. l. RS, št. 63-2168/94.

⁵³ Ur. l. RS, št. 101/05.

⁵⁴ Ur. l. RS, št. 59/96.

šenih 9 zahtev. Pri vsaki od vloženih zahtev je poudarjena ustavna temeljna pravica do rehabilitacije in poštenega sojenja, ustrezna pravna podlaga ter procesni zahtevi za prednostno obravnavanje in izločitev sodnikov, ki so bili ali so še danes člani komunistične partije ali njenih pravnih naslednic ali so aktivno delovali v organih totalitarnih oblasti pred letom 1991.⁵⁵

3. Procesi proti duhovnikom in redovnikom v mariborski škofiji

Procesi proti duhovnikom in redovnikom⁵⁶ sodijo v posebno kategorijo, saj je Partija hotela imeti popoln nadzor nad Cerkvijo oz. nad njenimi pripadniki. Državi je Cerkev predstavljala konkurenco, ki jo je skušala utišati in onemogočiti. Zato je potrebno opisano stanje obravnavati kot odnos med tedanjo oblastjo oz. državo in Cerkvijo. Duhovniki in redovniki so bili na procesih obtoženi sodelovanja z okupatorjem, kot narodni izdajalci in nasprotniki OF, širjenja sovražne propagande, širjenja emigrantske literature, ilegalnih zvez z inozemstvom, pomoči pri begu vojnih zločincev, poučevanja verouka, zbiranja denarja, nedovoljenih procesij in združevanja vernikov. Vsi ti procesi so bili izrazito politično motivirani, saj je morala oblast svojega nasprotnika ideološko in tudi ekonomsko uničiti.⁵⁷

Iz tega razloga je oblast duhovnike in redovnike obsojala zaradi medvojnega sodelovanja z okupatorji, narodnega izdajstva in delovanja proti OF, kar je veljalo predvsem za duhovnike ljubljanske škofije. Od številnih sodnih postopkov proti pripadnikom Cerkve je gotovo imel največjo težo montirani komunistični proces proti ljubljanskemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu. 30. avgusta 1946 ga je Vojaško sodišče IV. armade v Ljubljani v odsotnosti »obsodilo«

⁵⁵ Zahteve za varstvo zakonitosti so bile vložene za naslednje duhovnike, redovnike in eno redovnico: Franc Zupan, Franc Gojkovšek, Radogust Grafenauer, Ivan Ifko, Jozafat Jagodič, Josip Kostanjevec, Zdenko Lovše, Ivan Kores, Jurij Mikolič, Matej Močilnik, Martin Jelen, Mihael Pij Novak, Friderik Ornik, Leopold Šmid, Franc Tovornik, Jože Tovšak, Alojz Žalar, Pavel Berden, Štefan Györkös, Jožef Hauko, Franc Hrastelj, Ivan Jerič, Ludvik Jeza, Alfonz Klemenčič, Vinko Kolman, Janko Kotnik, Franc Lasbacher, Jakob Laura, Josip Meško, Anton Stergar, Jože Mihelič, Jožef Mirt, Vinko Munda, Brigita Dvoršak – redovnica, Ivan Oblak, Franc Planinšek, Vekoslav Skuhala, Jože Preac, Ludvik Laderhas, Janez Jauh, Rudolf Pate, Jože Presnik, Valentin Štikler, Andrej Vatovec, Franc Gojkovšek, Gregor Zafošnik. Vir: Pravna služba Nadškofije Maribor, Poročilo o vloženih zahtevah za varstvo zakonitosti – rehabilitacija duhovnikov, redovnikov in redovnic, januar 2009.

⁵⁶ V besedilu naloge uporabljeni izrazi, zapisani v moški slovnični obliki, so uporabljeni kot nevtralni za ženske in moške.

⁵⁷ Mikola, Sodni procesi na Celjskem 1944–1951, 1995, str. 173.

na kazen odvzema prostosti s prisilnim delom za 18 let, izgubo političnih in državljanskih pravic za 10 let po prestani kazni ter zaplembo celotnega premoženja. Vrhovno sodišče FLRJ je 1. septembra 1946 pritožbo obsojenih⁵⁸ zavrnilo, sodbo Vojaškega sodišča IV. armade potrdilo, dr. Gregorija Rožmana pa dodatno obsodilo še na izgubo državljanstva, stransko kazen izgube političnih in državljanskih pravic pa znižalo na 5 let.⁵⁹

O izvajanju montiranih političnih procesov proti pripadnikom Cerkve pričajo tudi zapisniki politbiroja CK KPS od leta 1945 do 1952. Na seji CK KPS 25. decembra 1945 je minister za notranje zadeve Ivan Maček – Matija⁶⁰ podal organizacijsko-politično poročilo o sodnem načinu obračunavanja z duhovščino. Poročal je, da duhovščina dela zelo previdno in ne preveč javno. Po njegovem mnenju so posebej dobro delali na Dolenjskem. Svojo namero glede nadaljnjega političnega pritiska proti Cerkvi je pojasnil z besedami: »*Mi bomo v bližnji bodočnosti zaprli nekoliko farjev, kajti imamo dovolj podatkov, da bodo lahko obsojeni.*«⁶¹

Tak način političnega pritiska na duhovnike je v mariborski škofiji dosegel svoj višek v letih 1948 in 1949, ko je bilo po dostopih podatkih obsojenih približno 50 % vseh duhovnikov in redovnikov. Sodni procesi so se sicer nadaljevali vse do leta 1961, vendar z zmanjšano intenziteto.⁶²

Po podatkih s seznama obsojenih duhovnikov iz Nadškofijskega arhiva Ljubljana je bilo do leta 1951 na Slovenskem obsojenih 185 pripadnikov Cerkve. V mariborski škofiji je bilo od tega izrečenih 62 obsodb, kar je predstavljalo eno tretjino oz. 33 % vseh obsodb. Sodne procese lahko razvrstimo na posamezne skupine oz. kategorije. Največ sodb proti duhovnikom in redovnikom je bilo izrečenih v okviru sojenj proti nasprotnikom ljudske oblasti. Vseh sojenj proti duhovnikom in redovnikom mariborske škofije

⁵⁸ Na montiranem procesu proti škofu Rožmanu so sodili še petim obtoženim, in sicer predsedniku pokrajinske uprave v Ljubljani med nemško okupacijo Leonu Rupniku, višjemu policijskemu in SS vodji SS, generalu Erwinu Rösenerju, jugoslovanskemu podpolkovniku Milku Vizjaku, nekdanjemu upravniku policije dr. Lovru Hacinu, v odsotnosti pa še ministru nekdanje vlade v begunstvu dr. Mihi Kreku.

⁵⁹ Griesser-Pečar, Dolinar, Rožmanov proces, 1996, str. 193–208.

⁶⁰ Ivan Maček – Matija je bil od leta 1944 do leta 1946 načelnik Oddelka za zaščito naroda (OZNA). Nato je bil minister za notranje zadeve, minister za gradnje ter od leta 1951 naprej podpredsednik zveznega izvršnega sveta LRS. Do svoje smrti leta 1993 oz. do upokojitve je opravljal še druge pomembne politične funkcije, tako na republiški kot tudi zvezni ravni. Več o tem glej Bjeloš v: Vojnozgodovinski zbornik, št. 9/2002, str. 90–97.

⁶¹ Drnovšek, Zapisniki politbiroja KPS/ZKS 1945–1954, str. 56–59.

⁶² AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, Poimenska evidenca kaznovanih duhovnikov, statistični pregled 1945–1961.

kot nasprotnikom ljudske oblasti je bilo 55 ali 89 % vseh obsodb. S tremi sojenji sledijo procesi proti ženskim redom ali 5 % vseh obsodb, s po dvema sojenjema pa sledita procesa iz skupine moralnih deliktov in sovražne propagande s 3 % vseh obsodb posamezne skupine.⁶³

Od 62 obsodb na področju mariborske škofije je bila v 14 primerih izrečena tudi kazen zaplembe premoženja. Vendar pa moramo biti pri pregledu sodb natančni. V izrečenih posameznih sodbah lazaristom Jožetu Fidlerju, Leopoldu Šmidu in Antonu Rupniku iz Celja je bila v korist države izrečena tudi zaplemba premoženja kongregacije misijonarjev sv. Vincencija Pavelskega v Celju. To pomeni, da ni šlo za tri različne zaplembe, ampak za eno zaplembo. Isto se je zgodilo v primeru izrečenih sodb sestram kongregacije šolskih sester sv. Frančiška Asiškega. Tudi v tem primeru je šlo za eno zaplembo, kljub temu, da je bila ta kazen izrečena sestram Mariji Kozoderc, Neži Pavel in Romani Toplak.

Postopki pridobivanja dokaznega gradiva so bili večinoma vprašljivi. Tako psihični kot fizični pritiski na obtožence in na obremenilne priče so bili zelo intenzivni. Za priznanje krivde se po mojem mnenju ni izbiralo sredstev. Navzven naj bi sodna veja oblasti sicer delovala po vseh pravnih normah, vendar pa je bila realna slika precej drugačna. Tožilstvo je od sodišč sicer zahtevalo zakonito delovanje, katerega pa so po večini preglasovala politična navodila Partije.⁶⁴

⁶³ Griesser-Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, 2005, str. 7–12.

⁶⁴ Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*, str. 267.

VIRI IN LITERATURA

1. Viri

Arhivsko gradivo

Arhiv Republike Slovenije (AS):
AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve

Tiskani viri

Drnovšek Darinka, Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945 - 1954 (Viri 15), Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2000.
Uradni list Republike Slovenije.
Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije; Uradni list Ljudske republike Slovenije.
Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije; Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije.

2. Literatura

Bavcon, Ljubo Materialno kazensko pravo v času dachauskih procesov, Dachauski procesi, ČZDO Komunist, Ljubljana, 1990.
Bjeloš, Nenad, Odlikovani Slovenci 1944-1950, v: Vojnozgodovinski zbornik, št. 9/2002.
Čoh, Mateja, »V imenu slovenskega naroda: krivi!«, Diplomaska naloga, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor 1998.
Čoh, Mateja, Ozadje kazenskih sodnih procesov v letih 1945-1952 (v Mariboru in Ptujju), Magistrska naloga, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor 2001.
Ferenc, Tone, Dies Irae, Četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943, Modrijan, Ljubljana 2002.
Griesser - Pečar, Tamara, Dolinar, France, Rožmanov proces, Družina, Ljubljana 1996.
Griesser-Pečar, Tamara, Cerkev na zatožni klopi, Družina, Ljubljana 2005.
Kardelj, Edvard, Depeša Borisu Kidriču, Ameriška domovina, št. 22/2005.
Mikola, Milko Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943-1952, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1999.
Mikola, Milko, Sodni procesi na Celjskem 1944-1951, Publikacija Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje 1995.
Repe, Božo, Partijska in izven partijska opozicija, Koroški pokrajinski muzej, Slovenj Gradec 1990.
Rybař, Miloš, Nacistični ukrepi zoper duhovščino lavantinske škofije, v: Zbornik ob 750-letnici Mariborske škofije, Mariborski škofijski ordinariat, Maribor 1978.
Sirc, Ljubo, Resnična borba za svobodo - Množično ubijanje - čast ali sramota za Slovence?, Samozaložba, Kranj 1995.
Vodušek Starič, Jera, Prevzem oblasti 1944-1946, Cankarjeva založba, Ljubljana 1992.
Vodušek, Marija, Procesi proti duhovnikom v mariborski škofiji, 1945-1955, Diplomaska naloga, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor 1994.
Zgodovina Cerkve na Slovenskem, Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti v Ljubljani, Mohorjeva družba, Celje 1991.